

TRES NOTES ENTORN DE LA BIBLIOTECA PAPAL

I. L'EXEMPLAR DEL *DE MYSTERIO CIMBALORUM* D'ARNAU DE VILANOVA OFERT A BONIFACI VIII

Tal com sempre solen passar aquestes coses, mentre esperava que em portessin un volum, vaig posar-me a fullejar el catàleg de manuscrits de la biblioteca Corsiniana de Roma i vaig trobar-me amb la notícia d'un volum amb obres espirituals d'Arnau de Vilanova. En tenir-lo davant els ulls, no em restà cap dubte que contemplava l'exemplar destinat a Bonifaci VIII, cosa que sembla provar la miniatura de la caplletra. Cal, doncs, fer conèixer el volum, començant per descriure'l.¹

L'actual volum 40. E. 3. de la Biblioteca Corsiniana de Roma (número 1256 de l'inventari) és enquadernat amb pergamí llis. La coberta té una superfície de 183 × 123 mm; el llom presenta tres cosits fets amb franja de pergamí i porta el núm. «1256» daurat. A la cara interior de la portada, angle inferior esquerre, hi ha la inscripció «Col=40=E=3=». Un foli de paper blanc fa de guarda, a banda i banda, entre les dues cobertes i el cos del volum. A la cara verso del primer trobem l'índex del volum escrit amb lletra del segle XVII. Als folis II^r i 47^v hi ha un segell estampat amb tinta vermella, el qual porta la inscripció «LYNCEORUM BIBLIOTHECA». Al f. II^r: «Cod. 1256/Tractatus/de/Misterio Cimbolorum Ecclesiae/Ad Procuratorem et/Monachos Scalae Dei//Mss. di Carte 47», amb lletra del s. XVII.

El cos del volum és format per quaranta vuit folis de pergamí, numerats en temps moderns amb xifres àrabigues, més un al començament, numerat «II» amb xifres romanes (el foli primer de xifres romanes és el de paper destinat a guarda, que ja coneixem). Els folis tenen 178 × 117 mm de superfície i són agrupats en set plec.

1. El primer (ff. II i 1-8) és coix, de 5/4, per pèrdua de la segona meitat del primer full, meitat o foli que hauria estat el f. 9. Numeració dels fulls en la primera meitat del plec amb una «c», damunt la qual hi ha tantes ratlles horitzontals com corresponen al full per la seva posició dins

1. La metodologia aplicada a la descripció és l'exposada en el meu *Els manuscrits llatins medievals de la «Bayerische Staatsbibliothek» de Munic. I. Volums amb textos catalans* (Studia, textus, subsidia 3), Barcelona, Facultat de Teologia 1982, 10-16.

el plec, d'una a cinc. El primer foli de la segona meitat és marcat amb una «+», amb tinta vermella, com la numeració dels fulls. Relligat senzill i normal. Reclam.

2. Plec normal, de 4×2 (ff. 9-16). Els fulls són numerats amb una «a» i línies com les descrites en el plec anterior. Relligat senzill i normal. Reclam.

3. Plec normal, de 4×2 (ff. 17-24). Fulls numerats amb una «b» i les línies que ja coneixem pels plecs anteriors; també hi ha la «+» en el primer foli de la segona part. Relligat i reclam, com en els anteriors.

4. Plec normal, de 2×2 (ff. 25-28). No hi ha numeració. Relligat senzill i normal. Sense reclam, perquè acaba el tractat.

5. Plec normal, de 4×2 (ff. 29-36). Numeració amb línies verticals verdes, d'una a quatre. El signe de «+» és escrit amb tinta negra en el primer foli de la segona meitat del plec. Manca reclam.

6. Plec normal, de 4×2 (ff. 37-44). Hi ha restes de la numeració dels fulls en els tercer i quart (ff. 40 i 41), «a» i «b», amb tinta negra. Relligat senzill i normal. Sense reclam.

7. Plec coix, de $3/1$ (ff. 45-48). Numeració dels tres fulls amb línies horitzontals, negres, visibles en el segon i el terç (ff. 46 i 47); aquests dos folis són enganxats com si fossin full únic. El relligat es troba entre els dos folis acabats d'esmentar i així a primera vista el plec sembla normal, de 2×2 . Sense reclam, també perquè s'acaba el llibre.

El volum conté els textos següents:

1. Ff. 1^r-28^r. *Jncipit tractatus de misterio cimbolorum ecclesie ad priorem et monachos scale dei. Inc.: Qui interrogant interrogent in abela et sic proficient... Exp.: ... facit misterium cimbolorum ecclesie breuiter enodatum ad ceteros deriuari.*

ARNAU DE VILANOVA, *Tractatus de mysterio cimbolorum*

2. Ff. 29^r-33^r. *Fratribus ordinis predicatorum qui sunt parisius.a.de. Inc.: Salus et pax uobis et habundantia karitatis... Exp.: ... in omnibus tamen uestrarum orationum suffragia tota deuotione po(s)tulo² impertiri.*

ARNAU DE VILANOVA, *Litterae fratribus O.P.Parisius*

Ed.: Joaquim CARRERAS ARTAU, «Estudios Franciscanos», 49 (1948), 392-394.

3. Ff. 33^r-35^v. *Abbati et conuentui sancti uictoris parisius. Inc.: SP(1)endor³ immaculate religionis qui numquam... Exp.: ... tam mirabiliter quam misericorditer emanare.*

2. Postulo *al man corr* potulo *add -s- int lin.*

3. splendor *al man corr* spendor *add -l- int lin.*

ARNAU DE VILANOVA, *Litterae abbati et conventui sancti Victoris Parisius*

Ed.: ID., *Ibid.*, 397-399.

4. Ff. 35^v-39^v. *Dominis auxitano et burdogalensi. Inc.*: Quamuuis in orbe toto religionis catholice sidera... *Exp.*: ... Mitto uobis per latorem presentium copiam operis supradicti.

ARNAU DE VILANOVA, *Litterae episcopis Auxitano et Burdegalensi.*

Ed.: ID., *Ibid.*, 400-403.

5. Ff. 39^v-40^r. *Fratribus minoribus pari(s)us.*⁴ *Inc.*: DEUS qui pluuiam serotinam... *Exp.*: ... per uos accrescat spiritualium suffragiorum munera largiora.

ARNAU DE VILANOVA, *Litterae fratribus O.F.M. Parisius*

Ed.: ID., *Ibid.*, 395-396.

6. Ff. 40^r-42^r. *Fratribus minoribus montis pessulani. Inc.*: Quamuuis rerum opifex ad ymaginem sui... *Exp.*: ... ipsorum gladio caput trucidans eorumdem.

ARNAU DE VILANOVA, *Litterae fratribus O.F.M. Montis Pessulani*

Ed.: ID., *Ibid.*, 396-397.

7. F. 42^{r-v}. *Fratribus vallis magne. Inc.*: Cum in thesauris altissime gemmarum aceruos... *Exp.*: ... exemplar uobis tradendum comisi presentium portitori.

ARNAU DE VILANOVA, *Litterae fratribus Vallis Magnae*

Ed.: ID., *Ibid.*, 399.

8. Ff. 42^v-43^v. *Fratribus predicatoribus montis pessulani. Inc.*: Artificis eterni magnalia tanto periculosius... *Exp.*: ... uoce sublimiori celebriter conseruare.

ARNAU DE VILANOVA, *Fratribus O.P. Montis Pessulani*

Ed.: ID., *Ibid.*, 395.

9. Ff. 43^v-44^v. *Angelo ebredunensis ecclesie. Inc.*: Crebra suauitatis aromata que longe diffusa... *Exp.*: ... laudibus ipsius adiciat nouos cantus.

ARNAU DE VILANOVA *Litterae episcopo Ebredunensi*

Ed.: ID., *Ibid.*, 403-404.

10. Ff. 44^v-45^r. *Angelo altisiodorensis ecclesie. Inc.*: Celestis prouidentie lex eterna que de mortalibus efficit... *Exp.*: ... quod uos sacris uobiscum possimus colloquis gratulari.

ARNAU DE VILANOVA, *Litterae episcopo Altissiodorensi*

Ed.: ID., *Ibid.*, 404-405.

11. Ff. 45^r-46^v. *Inclito domino regi francorum. Inc.*: Cum ad locum

4. Parisius al man corr Parius add -si- int lin.

unde flumina exeunt... *Exp.*: ... per ministerium offero presentium litterarum. Datum janue .xv. kalendas decembris.

ARNAU DE VILANOVA, *Litterae regi Francorum*

Ed.: ID., *Ibid.*, 405-406.

12. F. 45^v. *Domino regi aragonensi. Inc.*: Quia didici pro constanti quod diuine sapientie parabola... *Exp.*: ... donec tempora consignata fuerint oportuna.

ARNAU DE VILANOVA, *Litterae regi Aragonum*

Ed.: ID., *Ibid.*, 406.

13. Ff. 46^v-47^r. *Angelo ecclesie ualentine. Inc.*: Licet raptus apostoli proponatur cunctis fidelibus... *Exp.*: ... ut laudes eius in nouo munere sagantant innouare.

ARNAU DE VILANOVA, *Litterae episcopo Valentino*

Ed.: ID., *Ibid.*, 403.

La caixa d'escriptura amida 129 × 79 mm i és marcada i puntuada tant per a les quatre línies de la caixa com per a les ratlles. Vint-i-cinc línies. Dues (o tres?) mans, dins un comú denominador de lletra gòtica formada rodona.⁵ És clara, en efecte, la diferència entre el copista del *De mysterio cimbalorum* i el de les cartes. Tant com aquest darrer deixa ben clars els escaires dels traços, fins al punt que les seves lletres fan pensar en la «fracta», i es manté uniforme en tota la feina, el primer tendeix a l'arrodoniment d'angles i a oblidar-se de la «formalitat». Fins i tot diria que en el foli 10^v, entre les línies 5-13, es permeté de fer una provatura de lletra més gran. M'inclinaria, encara, a pensar que el *De mysterio*... ha estat escrit per dues mans, molt similars, però diverses, i indicaria que són escrits per copista divers de l'inicial els folis 23^v, línia 15-28^r. Per això, també creuria que el conjunt del volum ha estat escrit per tres copistes. El tipus de lletra dels vint-i-vuit primers folis s'assembla molt al de la compilació d'obres d'Arnau de Vilanova del Vat. lat. 3824. Hi ha correccions textuais de mà diversa, contemporània. Rúbriques en vermell. La caplletra principal és una il·lustració de 66 × 60 mm, amb un complement o cua que abasta tot el restant marge esquerre i el peu de la pàgina. La miniatura

5. Pot ésser una indicació no sols de la vigència ans segurament de la novetat de la lletra rodona el fet que el príncep de Salern, futur Carles II d'Anjou, rei de Nàpols, en el seu captiveri de Ciurana, podia tenir al seu servei un mestre, escrivà de lletra rodona, Berenguer Fulic. Hom pot veure el document dins Luisa d'ARIENZO, *Documenti sulla prigionia di Carlo II d'Angiò, principe di Salerno*, dins *La società mediterranea all'epoca del Vespro*. Volume II. *Comunicazioni* (XI Congresso di Storia della Corona d'Aragona. Palermo-Trapani-Erice, 25-30 aprile 1982), Palermo 1983, 514; cf. també 499-500 i 552.

representa Arnau de Vilanova, agenollat, oferint un llibre al papa Bonifaci VIII. Darrera Arnau hi ha dos cardenals, el de l'esquerra vestit de gris, el de la dreta de blau. Les mànegues del vestit de mestre Arnau són vermelles, la capa rossa. Tant el papa com els cardenals tenen el cap cobert, Arnau va descobert i, sembla, tonsurat. Cada una de les tretze cartes porta la corresponent caplletra, de 24×23 mm la primera i de 24×21 la darrera (ff. 29^r i 46^v). La il·luminació combina els colors blau, verd i ros, ultra els daurats. El centre és ocupat per temes figuratius (humans o animals) o geomètrics. Tal com indiquen la composició dels plecs, la forma de numerar els fulls dins el plec i la diversitat de copistes, el *De mysterio...*, d'una banda, i les cartes, de l'altra, foren escrits com a conjunts independents. Ho confirma el fet que entre els dos resta en blanc gairebé tot el f. 28, el qual només té escrites cinc línies.

Tot porta a suposar que és l'exemplar ofert per l'autor mateix a Bonifaci VIII l'any 1301, a Perusa.⁶

Roma, 23 d'abril de 1987

6. La comparació del nostre volum amb els de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, Burghes, 205 i Vat. lat. 3824 confirmen la conclusió, car en tots dos manca qualsevol il·lustració inicial. Les caplletres, en efecte, només són assenyalades amb dibuixos lineals formant arabesc. La il·lustració, doncs, demostra que el nostre exemplar és de més categoria i presència que aquells. La mateixa comparació, encara, demostra que el text del nostre volum és més primitiu que el dels manuscrits esmentats. Quant al text mateix, l'edició crítica, que espero no massa llunyana, ho demostrarà de forma ben palesa. De més a més, hom es pot fixar en l'ordre que segueixen les cartes en les diverses compilacions a les quals ens referim, ordre que, en allò que toca els dos volums ara de la Biblioteca Apostòlica Vaticana, hom pot veure en Joaquim CARRERAS I ARTAU, *Del epistolario espiritual de Arnaldo de Vilanova*, dins «Estudios Franciscanos», 49 (1948), 79-84 i 391-406. La diferència rau en el fet que allí les lletres segueixen una disposició lògica de destinataris, ací, en canvi, són copiades tal com anaven sortint de la ploma del mestre o tal com resultaven apilotades en la taula del copista.

II. QUÈ ÉS LA «CIGONINA»

Pocs casos es deuen poder comparar amb el del bisbe de Lleida i de Tortosa, Jaume Sitjó, en el punt de la qualificació pòstuma atribuïda a una persona per causa d'una mala interpretació de la seva obra escrita.

Recordem algunes dades. Jeroni Pau el col·locava, al costat de sant Ramon de Penyafort, entre els «ingenio illustres viros», que havia produït la Península Ibèrica.¹ Això no obstant, Nicolás Antonio no l'esmentava. En posar-lo altra vegada en circulació, Feliu Torras i Amat li feia realment un ben pobre servei, car l'única cosa que el convertia en quelcom més que un nom era la carta de la reina Violant de Bar, en la qual demanava a Jordà de Sobra, doctor en decrets i ciutadà de Lleida, «un libre que féu En Cigó, bisbe de Leyda, appellat *Cigonina*, lo qual libre parle de desfer maleficis».² D'ací a convertir la *Cigonina* en un llibre de màgia només hi ha un pas i s'han encarregat de donar-lo tant el *Diccionari Albertí*, el qual intitula l'obra *Cigonina o art de desfer maleficis*,³ com la *Gran Enciclopèdia Catalana*, que li dóna el títol de *Cigonina o Art de desfer maleficis*, després d'haver fet saber que es tracta d'un llibre perdut.⁴ D'ací a convertir el seu autor en bisbe nigromàntic només hi havia un pas, i algú el devia donar (si no fou ell mateix), quan Enric Bayerri i Bertomeu li endossa «que llegó a adquirir siniestra fama de nigromántico por su libro titulado *Cigonina*».⁵

Què és, doncs, la *Cigonina*? Finalment tenim una pista objectiva. Ens la proporciona l'inventari dels llibres existents en el «studium» papal de Peníscola en morir Benet XIII, inventari publicat en aquest volum. Diu així el petit paràgraf dedicat a l'obra:

1. *Epistula de Hispaniarum viris illustribus*, dins Jeroni PAU, *Obres (volum segon)*. Edició a cura de Mariàngela VILALLONGA (Autors Catalans Antics 3), Barcelona, Curial 1986, 30: «... Sijo Ilerdensis Episcopus...», frase que reforça l'observació final d'aquesta nota.

2. *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes*, Barcelona 1836, 179, sub voce CIGÓ (D. Jaime). Després seria reproduïda per Josep COROLEU, *Documents històrics catalans del segle XIV. Colecció de cartes familiars corresponents als regnats de Pere del Punyalet y Johan I*, Barcelona 1889, 127, i per Cristià CORTÈS, *Jaume Sitjó, el suposat bisbe nigromàntic*, dins «*Analecta Sacra Tarraconensia*», XLII (1969), 177, i hi féu referència Antoni RUBIÓ I LLUCH, *Documents per l'Història de la Cultura Catalana Mig-aval*. I, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans 1908, 377-378, nota 1.

3. *Diccionari Biogràfic Albertí*. II, Barcelona 1968, 316.

4. *Gran Enciclopèdia Catalana*. XIII, Barcelona 1979, 657.

5. *Historia de Tortosa y su comarca*. Tomo octavo (Siglos XIII-XX), Tortosa 1959, 559. La frase citada es troba dins un paràgraf que responsablement només podia ésser escrit per qui hagués tingut coneixença directa de la doctrina del llibre.

«Item, *Lectura Cigonis, Episcopi Ilerdensis, super quarto libro Decretalium*. Incipit in prima columna, in littera rubea, «Incipit lectura reverendi in Christo patris etc.», et finit in sequenti «quod congruit xliiii di.»⁶

Això és la *Cigonina*: una «vulgar» explicació del llibre quart de les *Decretals* de Gregori IX. I n'hi ha confirmació, també en un altre inventari de llibres d'una biblioteca papal, aquesta vegada la de Calixt III:

«Unus liber ex papiro, forme regalis, copertus ex postibus ingrutatis virmilliis, intitulatus in dorso: *Illerdensis super quarto decretalium*».⁷

De les anotacions anteriors⁸ es pot deduir el següent: que, durant els anys 1420-1455, han existit almenys dos exemplars d'aquesta obra de Jaume Sitjó, car el del «studium» de Benet XIII era escrit en pergami i el de la de Calixt III era en paper. En canvi, parlant en termes absoluts, l'exemplar en poder de Benet XIII *podria* (no dic que ho fos, sinó només que en termes absoluts «podria») haver estat el que devia anar de Lleida a Barcelona després de la carta de la reina Violant de Bar,⁹ en el cas que hagués estat escrit en pergami, cosa que tampoc no consta.

6. Barcelona, Biblioteca de Catalunya, ms. 235, f. 3^r. L'inventari d'aquest manuscrit és publicat en aquest volum.

7. FRANCESCO MARTORELL, *Un inventario della biblioteca di Calisto III*, dins *Miscellanea Francesco Ebrle. Scritti di Storia e Paleografia. Volume V. Biblioteca ed Archivio Vaticano. Biblioteche diverse* (Studi e Testi 41), Ciutat del Vaticà 1924, 172, número 44.

8. N'hi ha una altra, però fa referència al volum de la biblioteca papal de Benet XIII, car el volum formava part dels que eren portats arreu on es desplaçava aquell pontifex. El catàleg d'aquests *Libri qui portantur ubique pro servitio domini nostri Benedicti pape XIII* és publicat per Anneliese MAIER, *Die «Bibliotheca minor» Benedikts XIII. (Petrus' de Luna)*, dins «Archivum Historiae Pontificiae», 3 (1965), 167, núm. 224: «Item Cijonina super quartum decretalium».

9. És cosa sabuda que el catàleg esmentat en la nota anterior es conserva en versió primitiva, reduïda, en l'ASV, *Reg. Aven.* 231, ff. 96-104 i a la Biblioteca Vaticana, *Barb. lat.* 3180, ff. 1-13 i 20., en versió completada. La *Cigonina* no es troba entre els comentaris a les *Decretals* del f. 99^r. Coherent amb aquest fet negatiu, és introduïda en el foli 5^r del segon exemplar, però al marge, amb lletra clarament diversa i posterior a la que copià el catàleg primitiu dins la caixa d'escriptura normal. Més encara, la lletra d'aquesta i de les altres anotacions marginals de la pàgina és la mateixa que en el f. 12^r afegí al catàleg la secció de llibres de medicina, entre els quals formen la major part els volums comprats a Barcelona pel papa, per tant durant la seva estada en la ciutat. Si, doncs, la *Cigonina* entrà a formar part de la biblioteca papal quan la cúria pontifícia era o ja havia estat a Barcelona, l'exemplar inicialment lleidatà podria haver desembocat en la biblioteca de Benet XIII.

Preguntem-nos com s'explica l'interès tan insistent de la reina per un comentari al llibre quart de les *Decretals*. A la reina li interessava, amb «tan gran necessitat, que no pot ésser maior», perquè li calia o estava segura que li calia «desfer maleficis». La pista sembla ésser suficient. Car només pel fet de saber que tot el llibre quart constitueix un aplec de normes legals canòniques entorn del matrimoni i de les diverses situacions que hi són relacionades,¹⁰ ja en tenim prou per començar a comprendre de què anava. I la primera impressió és confirmada pel fet que un dels títols del llibre (del llibre de les *Decretals*, és clar, no del de Jaume Sitjó), el xv, diu textualment així: *De frigidis et maleficiatis, et impotentia coeundi*.¹¹ Més encara, en el capítol segon compareix la paraula «maleficia» en aquest context: «... Romana ecclesia non consueverit propter naturalem frigiditatem aut propter alia maleficia legitime coniunctos dividere...».¹²

El sentit, doncs, de la carta de la reina Violant de Bar em sembla clar: a la casa reial hi havia un gravíssim problema d'«impotentia coeundi», impotència que la reina atribuïa a algun malefici. I algú li havia dit que, en arribar al punt que acabem d'assenyalar, el comentari de Jaume Sitjó indicava algun camí per a desfer tals «maleficia». Per això demanava amb tant d'interès l'esmentat llibre.

Però, què deia el llibre? Només ho sabríem si se'n conegués algun exemplar. Però sembla no haver-se'n salvat ni rastre.

En canvi, les anotacions dels inventaris ens permeten de deduir dues coses. El fet que es tractés d'una «lectura» vol dir que era el resultat d'explicacions de càtedra. A Lleida mateix? Certament fou en aquesta ciutat, essent-ne bisbe, que publicà la seva obra, car en tots els casos l'autor és qualificat de bisbe de la ciutat esmentada.

Roma, 1 de maig de 1987

10. *Decretalium collectiones*, dins *Corpus Iuris Canonici* curante Aemilio FRIEDBERG. II. Leipzig 1879, 661-732.

11. *Ibid.*, col. 704-708.

12. *Ibid.*, col. 705. La paraula «maleficia» de la decretal i la «maleficis» de la reina segurament no tenen la mateixa significació. En el primer cas es podria acostar més a «malura» o «malaltia», en el segon a la màgia.

III. «SCRIPTORES (ILLUMINATORES) LIBRORUM DOMINI NOSTRI PAPE» A PENÍSCOLA, 1411-1413

Els quaderns de comptes de la tresoreria papal (*Introitus et exitus*) dels primers temps de l'estada de Benet XIII a Peníscola contenen una sèrie de sortides que ens permeten de conèixer noms i pagues tant dels copistes com dels il·lustradors dels llibres del papa, anotats en aquelles pàgines de despeses amb la qualificació que encapçala aquestes línies, a fi que no poguessin ésser confosos amb d'altres escrivans que pullulaven per la cúria pontificia.¹ Coneguem-ne els noms:

I. COPISTES

1. Alest, Guillem d', frare celestí. 1412 juliol 21. ASV, *Reg. Aven.* 339, ff. 375^v, 401^r; *Reg. Aven.* 344, ff. 103^r, 108^r, 161^r, 177^r, 191^r, 199^v, 205^v, 229^r, 252^v, 253^r, 278^r, 283^r, 381^v i 431^r.
2. Avellà, Joan. 1411 octubre 17. ASV, *Reg. Aven.* 339, ff. 255^r, 264^v, 274^v, 284^r, 315^v, 383^v; *Reg. Aven.* 344, ff. 163^v i 206^v.
3. Batlle, Joan. 1413 març 18. ASV, *Reg. Aven.* 344, ff. 187^v, 199^r, 239^v, 273^r i 396^v.
4. Calva, Bernat. 1411 octubre 31. ASV, *Reg. Aven.* 339, ff. 258^r, 284^r, 315^v, 361^v, 382^v; *Reg. Aven.* 344, ff. 108^r, 117^r.
5. Claver, Joan. 1412 agost 17. ASV, *Reg. Aven.* 339, f. 387^v; *Reg. Aven.* 344, ff. 123^v i 145^r.
6. Coma, Guillem. 1411 octubre 31. ASV, *Reg. Aven.* 339, ff. 258^r, 274^v, 284^r, 315^v, 382^v; *Reg. Aven.* 344, ff. 108^r, 117^r, 187^v, 199^r, 273^r, 396^v.
7. Dalmau, Narcís. 1413 març 18. ASV, *Reg. Aven.* 344, ff. 187^v, 199^r, 239^v, 273^r i 396^v.²
8. Ferrer, Bartomeu. 1413 març 18. ASV, *Reg. Aven.* 344, ff. 187^v, 199^r, 239^v, 273^r.

1. En efecte, cada un dels serveis pontificis tenia el seu escrivà o notari. Sense anar més lluny, el copista dels *Introitus et exitus*, el qual de tant en tant cobra i per tant s'identifica, mai no és qualificat amb el títol que encapçala aquestes línies. Era aragonès i es deia Nicolau Balaguer. Hom pot veure les seves pròpies anotacions de rebudes dins ASV, *Reg. Aven.* 344, ff. 132^r, 242^v, 406^v, 438^r, 537^v. Bernat Orla, que continuava essent a Peníscola els primers temps de Climent VIII i rebria nou volums de la biblioteca papal en paga, era notari de la cúria del mariscal del papa, *ibid.*, ff. 279^r, 388^r, 402^r, 470^v i 533^v. Dalmau Porta també era «scriptor compotorum thesaurarie», ASV, *Reg. Aven.* 339, f. 312^v. La llista seria interminable.

2. Es troba entre els qui reberen llibres de la biblioteca papal.

9. Galhac, Joan de. 1411 novembre 7. ASV, *Reg. Aven.* 339, ff. 262^r, 328^r, 278^r, 311^r, 349^v, 376^r, 395^v, 407^r; *Reg. Aven.* 344, ff. 159^v, 177^{r-v}, 187^v, 199^r, 212^v, 230^r, 271^v, 275^r, 397^r.
10. Gutiérrez de Olave, Rodrigo. 1411 setembre 21. ASV, *Reg. Aven.* 339, ff. 255^v, 277^v, 363^r, 397^v; *Reg. Aven.* 344, f. 108^r.
11. Gutiérrez de Olave, Gonzalo. 1412 octubre 26. ASV, *Reg. Aven.* 344, 101^r i 141^r (congerium).
12. Illa, Joan de la. 1411 desembre 5. ASV, *Reg. Aven.* 339, ff. 274^v, 300^v, 315^v, 363^r, 379^v; *Reg. Aven.* 344, ff. 108^r, 145^r, 177^r, 181^r.
13. Llibià, Domènec. 1411 desembre 14. ASV, *Reg. Aven.* 339, ff. 277^r, 324^v.
14. Montoliu, Berenguer de. 1411 desembre 17. ASV, *Reg. Aven.* 339, ff. 278^r, 336^v; *Reg. Aven.* 344, ff. 98^r, 117^r.
15. Sancho de Astigia, Antonio. 1411 octubre 31. ASV, *Reg. Aven.* 339, ff. 258^r, 274^v, 284^r, 315^v, 382^v; *Reg. Aven.* 344, ff. 108^r, 145^r, 182^v, 199^r, 273^r i 396^v.³
16. Tordera, Bernat, fra. 1411 octubre 31. ASV, *Reg. Aven.* 339, ff. 258^r, 274^v, 284^r, 315^v, 382^v; *Reg. Aven.* 344, ff. 137^v, 155^v, 178^r, 187^v, 199^r, 273^r i 394^v.
17. Torreciella, Nicolau de. 1413 març 18. ASV, *Reg. Aven.* 344, ff. 187^v, 199^r, 239^v.
18. Viliella, Francesc. 1413 març 18. ASV, *Reg. Aven.* 344, ff. 187^v, 199^v, 239^v, 273^r i 396^v.

II. IL·LUSTRADORS

1. Crespí, Pere. 1413 març 18. ASV, *Reg. Aven.* 344, ff. 187^v, 199^v, 239^v.
2. Metge, Pere. 1411 novembre 4. ASV, *Reg. Aven.* 339, f. 261^v.⁴
3. Pere, Simó. 1412 octubre 5. ASV, *Reg. Aven.* 339, f. 405^r; *Reg. Aven.* 344, ff. 187^v i 199^v.

3. Aquest escrivà és conegut, car és el copista del volum de París, Bibliothèque Nationale, lat. 5126, al final del qual consignà vint versos a honor de Benet XIII. El volum fou acabat de copiar a Avinyó el 22 de gener de 1401. Hom pot veure notícia i versos dins Pascual GALINDO ROMEO, *La Biblioteca de Benedicto XIII (Don Pedro de Luna)*, Saragossa, Universitat 1929, 36-37.

4. L'annotació que l'afecta reporta aspectes únics i per això s'escau de copiar-la: «Eadem die [4 novembre 1411] fuerunt soluti Petro Medici, illuminatori librorum domini nostri pape, heri recepto, pro eius expensis seu provisione octo dierum, quibus debet aliqua opera pro mostra facere pro domino nostro papa, computando duos solidos, tres denarios monete Barchinone pro die, XVIII solidi dicte monete, ipso recipiente. Valent i flo. camere, vi sol.» ASV, *Reg. Aven.* 339, f. 261^r. No devia passar la prova.

4. Soler, Pere. 1412 octubre 5. ASV, *Reg. Aven.* 339, f. 405^r; *Reg. Aven.* 344, ff. 187^v, 199^v, 239^v.

Tant copistes com il·lustradors tenien assenyalada una soldada, que podríem considerar normal: la de dos sous i tres diners cada dia.⁵ Per això és significatiu d'assenyalar els qui cobraven un sou més alt. Entre els «scriptores» el cas més clar és el de fra Guillem d'Alest, el qual no sols percebia tres sous diaris, ans encara la cambra papal pagava el lloguer de la casa on habitava en el poble de Peníscola.⁶ I aquest darrer detall ens obliga a preguntar-nos si l'esmentat no era el cap dels escrivans de llibres del papa i si la casa en la qual habitava no era el «scriptorium librorum domini nostri pape» a la vila.

Un dels il·lustradors sobrepuja la paga normal: Pere Soler rep normalment cinc sous i dos diners cada dia.⁷ També, doncs, ell sembla ésser el cap o encarregat de l'obrador. La diferència entre aquests il·lustradors i els copistes era també justificada pel fet que els il·luminadors cobraven només els jornals treballats, aquells qui rebien el sou base, en canvi, el percebién tant per dies de feina com de festa. No cal dir que, si d'una banda eren

5. Vegeu la nota anterior, mostra de paga normal. L'anotació següent documenta tant els casos de paga normal com algun de superior: «Die quarta presentis mensis [juliol 1413] fuerunt soluti Petro Solerii, illuminatori librorum domini nostri pape, pro suis stipendiis xxii dierum mensis aprilis, demptis octo diebus feriatis, ad rationem quinque solidorum, duorum denariorum monete Barchinone pro die, xi flor. Aragonie. Et eidem, pro xxv diebus mensis maii, demptis sex diebus feriatis, xii flor., v sol., vi den. similes. Et eidem, pro xiiii diebus mensis iunii, vii flor. similes. Item, Petro Crespi, illuminatori librorum domini nostri pape, pro suis stipendiis mensium aprilis et maii proxime preteritorum, in quibus sunt lxi dies, ad rationem duorum solidorum, trium denariorum monete Barchinone pro quolibet die, sunt xii flor. v sol., iii den. dicte monete. Et ulterius, domino Narcisio [de Sancto Dionisio], cubiculario domini nostri pape, pro stipendiis scriptorum librorum domini nostri sequentium, videlicet Nicholai Torrasuela, Francisci Viliella, Narcissi Dalmatii, Johannis Baiuli et Bartholomeo (!) Ferrarii, de mensibus aprilis et maii proxime preteritorum, in quibus sunt lxi dies, ad rationem duorum solidorum, trium denariorum pro quolibet in die, lxii flor. similes, iii sol., iii den. Barchinonenses», ASV, *Reg. Aven.* 344, f. 239^v.

6. «Eadem die [14 gener 1413] fuerunt soluti fratri Guillelmo de Alesto, scriptori librorum domini nostri pape, pro suis stipendiis seu expensis mensium novembris et decembris proxime preteritis, computando xc solidos Barchinone in mense, clxxx solidi Barchinone. Et pro loquerio domus sue quinque mensium ultimorum, quibus stetit Peníscole, computando ix sol., ii den. pro mense, xlv sol., x den. Barchinone, ipso recipiente. Valent xv flor. camere, i sol., viii den.» ASV, *Reg. Aven.* 344, f. 161^r. També li havia estat pagat el lloguer de casa a Sant Mateu el 21 de juliol de 1412, *Reg. Aven.* 339, f. 401^r.

7. Vegeu la nota 5. També els il·lustradors havien tingut una casa llogada per a ells durant vuit mesos a Peníscola. El lloguer fou pagat el 17 de juliol de 1413, segons *Reg. Aven.* 344, f. 244^r.

feiners els sis dies d'entre setmana, eren festius molts d'altres que ara són normals, posem per cas, les festes dels apòstols.

La primavera de 1413 veié augmentar considerablement la colla de copistes. Als que podríem anomenar habituals (Alest, Avellà, Calva, Claver, Coma, Galhac, Gutiérrez de Olave, Illa, Llibià, Montoliu, Sancho, Tordera), s'hi afegiren, procedents de serveis papals diversos, els Batlle, Dalmau, Ferrer, Gonzalo Gutiérrez de Olave, Torreciella i Viliella.⁸ Després, la colla s'aniria enxiquint fins que desapareixeria de les pàgines d'*Exitus* a darreries de 1413.⁹ Car aquesta és una de les dades més interessants. Si hem de fer cas d'aquesta font, en la qual no hi ha ni una sortida en concepte ni de «scriptores» ni d'«illuminatores librorum domini nostri pape» durant tot l'any 1414,¹⁰ el grup hauria deixat d'existir el desembre de 1413. Deu ésser significativa i confirmatòria la dada que, quan de forma excepcional hi ha alguna notícia relativa a algun dels homes que figuren en la nostra llista amb més constància, aquest és anomenat amb altre qualificatiu.¹¹

La desaparició del grup fou el resultat d'una única causa, la de les dificultats econòmiques? Aquestes hi foren, sens dubte, però ací hi féu el seu paper la valoració d'aquest servei en el conjunt de les necessitats de la cúria papal de Benet XIII. Car les necessitats econòmiques, en principi, eren exactament iguals per a tots els serveis i, en canvi, no foren suprimits, posem per cas, ni els ballesters ni s'estalvià res en despeses d'ambaixades com és ara la costosíssima a l'emperador Segimon¹² o en els agents

8. El lector pot comparar en la llista de noms la data que acompanya cada un i adonar-se que els darrerament esmentats compareixen un any o un any i mig més tard que els primers.

9. No sé si, ultra la coincidència, hi ha també una relació de causa-efecte entre aquests dos fets, però la desaparició del grup de «scriptores librorum domini nostri pape» coincideix amb la següent anotació: «Eadem die [7 desembre 1413] fuerunt soluti Raphaeli Peregrini, mercatori sequenti curiam, a quo fuerunt empte quidam lodex et duo linteamina pro duobus servitoribus novis camere domini nostri pape; et pro tribus alnis de bordato pro plicandis libris missis per dominum nostrum papam regi Castelle, III sol. Barchinonenses, ipso recipiente...», ASV, *Reg. Aven.* 344, f. 397^r.

10. No sols durant l'any 1414, ans fins a l'octubre de 1415 (comptes de l'any vint-i-un del pontificat de Benet XIII) el buidatge sistemàtic dels quaderns d'*introitus et exitus* ha donat resultat negatiu en aquest punt.

11. Així, per exemple, Guillem Coma, el sisè de la nostra llista, el maig de 1414 rebia la concessió d'altar portàtil i la butlla corresponent li era adreçada d'aquesta manera: «Dilecto filio, magistro Guillelmo Coma, perpetuo beneficiato in ecclesia Gerundensi, litterarum apostolicarum abbreviatori... Datum Dertuse, VII idus maii anno XX. Expedita idibus maii anno XX. A. de Campis», ASV, *Reg. Aven.* 344, f. 657^v. Havia, doncs, desaparegut l'ésser «scriptor librorum domini nostri pape».

12. Sobre aquesta ambaixada i les quantitats de diners que costà, hom pot veure ASV, *Reg. Aven.* 344, ff. 526^v, 529^r; *Reg. Aven.* 347, f. 62^r, 85^v, 116^r, 131^r, 153^r, 174^r.

actuant a Itàlia, o en ofegar amb regals costosíssims tota la família de Ferrañ d'Antequera a València en el pas del 1414 al 1415 —al capdavall per res, ja que no hauria passat un any i el rei hauria negat l'obediència a Benet XIII i l'aleshores primogènit signaria en nom del seu pare el document de sotstracció. La desaparició del grup de «scriptores (illuminatores) librorum domini nostri pape» fou provocada certament per dificultats econòmiques, però potser encara més per la valoració real que el llibre, en tant que portador de cultura, tenia en la cúria de Benet XIII, valoració que deu ésser exactament indicada pel percentatge que les despeses esmerçades en fer copiar i il·lustrar llibres representen en el conjunt de despeses de la casa pontifícia de Peníscola.¹³

Roma, 27 d'abril de 1987

13. Una mostra: la suma total de les eixides del mes de setembre i dels deu primers dies d'octubre de 1415 puja a 5.512 florins, 22 sous i 9 diners. Dins aquesta suma, les despeses en concepte de còpies de textos de tota mena, llibres o documents, destinats o no al papa (som en plenes vistes de Perpinyà) pugen a 22 florins i 12 sous, ASV, *Reg. Aven.* 347, f. 257^r.